

WAQF DEEDS IN TURKESTAN IN THE 19TH–20TH CENTURIES

Sharif Rajabovich Umurov

Department of Social and Humanitarian Sciences

Samarkand State Medical University

Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Waqf deed, Turkestan, 19th–20th centuries, charity, madrasahs, socio-economic life, document studies.

Received: 19.12.25

Accepted: 20.12.25

Published: 21.12.25

Abstract: This article analyzes the history of waqf deeds in Turkestan during the 19th–20th centuries, their role in society, and their socio-economic significance. Waqf deeds—documents that regulated the allocation of charitable funds to various sectors of society, including madrasahs, mosques, and other social institutions—played an important role in the cultural and economic life of Turkestan during that period. The article examines the formation and structure of waqf deeds, their influence on social life, as well as the specific characteristics of waqf practices in Turkestan in the 19th–20th centuries.

19-20 ASRLARDA TURKISTONDAGI VAQFNOMALAR

Sharif Rajabovich Umurov

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası

Samarqand, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Vaqfnoma, Turkiston, 19-20 asrlar, xayriya, madrasalar, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, hujjatshunoslik.

Annotatsiya: Ushbu maqolada 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalar tarixi, ularning jamiyatdagi roli va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Vaqfnomalar, ya‘ni xayriya mablag‘larini jamiyatning turli sohalarida, jumladan madrasalar, masjid shariflar va boshqa ijtimoiy inshootlarda sarflashni nazarda tutuvchi hujjatlar, o‘sha davr Turkistonining madaniy va iqtisodiy hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Maqolada vaqfnomalarni shakllanishi, tarkibi,

ularning jamiyat hayotiga ta'siri hamda 19-20 asr Turkistonidagi o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi.

ВАКФНЫЕ ДОКУМЕНТЫ В ТУРКЕСТАНЕ В XIX–XX ВЕКАХ

Шариф Раджабович Умуров

Кафедра социально-гуманитарных наук

Самаркандский государственный медицинский университет

Самарканд, Ўзбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Вакфный документ, Туркестан, XIX–XX века, благотворительность, медресе, социально-экономическая жизнь, документоведение.

Аннотация: В статье анализируется история вакфных документов в Туркестане в XIX–XX веках, их роль в обществе и социально-экономическое значение. Вакфные документы, то есть акты, предусматривающие использование благотворительных средств в различных сферах общества, включая медресе, мечети и другие социальные учреждения, имели важное значение в культурной и экономической жизни Туркестана того периода. В статье рассматриваются формирование и структура вакфных документов, их влияние на общественную жизнь, а также специфические особенности вакфной системы в Туркестане XIX–XX веков.

Kirish. 19-20 asrlarda Turkiston hududi ijtimoiy va siyosiy jihatdan murakkab davrni boshdan kechirgan bo'lib, bu davrda xayriya faoliyati va vaqfnomalar muhim rol o'ynagan. Vaqfnomalar mahalliy aholi, diniy ulamolar va amaldorlar tomonidan turli maqsadlarda, jumladan ta'lim, ibodatxona, sog'liqni saqlash va ijtimoiy yordamni ta'minlash uchun tashkil etilgan. Shu bilan birga, ularning tuzilishi, mazmuni va amaliy qo'llanilishi o'sha davr Turkistonining madaniy va iqtisodiy hayotini aks ettiradi. Vaqfnomalarni o'rganish orqali biz nafaqat diniy va ijtimoiy hayot, balki hujjatshunoslik va jamiyatning boshqaruv tizimi haqida ham chuqurroq tushuncha hosil qilamiz. Bu davrda vaqfnomalar nafaqat mablag' ajratish vositasi, balki jamiyatdagi ijtimoiy tartib, diniy ta'lim va mahalliy boshqaruvning muhim elementi sifatida ishlatilgan. Vaqfnomalar orqali xayriya qiluvchilar o'z mablag'larini maqsadli va shaffof tarzda taqsimlab, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga harakat qilganlar. Shu bilan birga, ular mahalliy an'analar, diniy qadriyatlar va ijtimoiy normalarni mustahkamlashga xizmat qilgan.

Vaqfnomalarning shakllanishi, mazmuni va ularning jamiyat hayotiga ta'siri tarixchilar va hujjatshunoslar uchun katta qiziqish uyg'otadi. Ushbu hujjatlar yordamida o'sha davr Turkistoni

aholisi hayoti, xayriya faoliyati, moliyaviy boshqaruv tizimi va diniy-ta'limiy muassasalarning tashkil etilishi haqida to'liqroq tasavvur hosil qilish mumkin. Shu sababli, maqola maqsadi – 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ahamiyatini tahlil qilish hamda ularning jamiyat hayotidagi o'rnini aniqlashdir.

Ushbu hujjatlar orqali o'sha davr jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy tizimi, diniy-ta'limiy faoliyat va mahalliy boshqaruv tizimi haqida chuqurroq tushuncha hosil qilish mumkin. Vaqfnomalar nafaqat mablag' ajratish vositasi, balki jamiyatdagi ijtimoiy tartib, diniy ta'lim va mahalliy boshqaruvning muhim elementi sifatida ishlatilgan. Shu jihatdan ular tarixiy, huquqiy va madaniy manba sifatida katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, 19-20 asr Turkistonida ijtimoiy-iqtisodiy sharoit va siyosiy vaziyat vaqfnomalarning tarkibi va ishlatilishiga ta'sir ko'rsatgan. Misol uchun, ba'zi hududlarda mablag'larning asosiy qismi diniy va ta'limiy muassasalarga yo'naltirilgan bo'lsa, boshqa hududlarda ijtimoiy yordam va kambag'allarga ko'rsatiladigan yordamlarga urg'u berilgan. Shu bilan birga, vaqfnomalarda mablag'ni boshqarish va nazorat qilish mexanizmlari batafsil ko'rsatilgan, bu esa o'sha davr mahalliy boshqaruv tizimining shaffofligini va samaradorligini namoyon qiladi.

Kirish qismida shuni ham ta'kidlash muhimki, vaqfnomalarning tahlili nafaqat tarixiy jihatdan qiziq, balki zamonaviy tadqiqotlar uchun ham katta ahamiyatga ega. Ularni o'rganish orqali nafaqat diniy va ta'limiy faoliyat, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi, xayriya an'analari va madaniy qadriyatlar haqida to'liqroq tasavvur hosil qilish mumkin. Shu sababli, maqolaning asosiy maqsadi – 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalarning jamiyat hayotidagi o'rni, ularning shakllanishi, mazmuni va hududiy xususiyatlarini tahlil qilishdir.

Metodlar. Maqolada tarixiy-huquqiy, hujjatshunoslik va ijtimoiy tahlil metodlari qo'llangan. Tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari, Turkistondagi maktab, masjid va madrasalarning eski vaqfnomalari o'rganilgan. Shuningdek, taqqoslash va statistik tahlil usullari yordamida vaqfnomalarning tarkibi va ularning jamiyat hayotidagi o'rni aniqlangan. Komparativ metod yordamida turli hududlardagi vaqfnomalar solishtirildi. Masalan, Toshkent, Samarqand va Buxorodagi vaqfnomalar tarkibi, mablag' ajratish shartlari va amaliy qo'llanilishi jihatidan farqlar va o'xshashliklar aniqlangan. Shu bilan birga, vaqfnomalarni boshqa islomiy davlatlardagi xayriya hujjatlari bilan taqqoslash orqali Turkiston hududining o'ziga xos xususiyatlari ko'rsatildi.

Shuningdek, maqolada statistik tahlil metodidan ham foydalanildi. Bu metod yordamida turli davrlardagi vaqfnomalar soni, mablag' ajratish yo'nalishlari va foydalanuvchi guruhlar bo'yicha ma'lumotlar tizimlashtirildi. Bu tahlil 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalar faoliyati va ularning jamiyat hayotidagi o'rnini yanada aniqroq ko'rsatishga xizmat qildi.

Natijada, ushbu metodlar to'plami vaqfnomalarni kompleks tahlil qilish, ularning huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Hujjatshunoslik metod yordamida arxivlardagi asl vaqfnomalar batafsil tahlil qilindi. Ushbu metod vaqfnomalar tarkibi, mablag' miqdori, foydalanuvchi shaxslar va shartlar kabi jihatlarni aniqlash imkonini berdi. Maqolada o'rganilgan hujjatlar, jumladan Toshkent, Samarqand va Buxoro arxivlaridagi 19-20 asr vaqfnomalari asosida tahlil qilindi.

Ijtimoiy-iqtisodiy metod yordamida vaqfnomalarning jamiyat hayotidagi roli, xayriya faoliyati va moliyaviy taqsimot tizimi o'rganildi. Bu metod orqali vaqfnomalarning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati, kambag'al va yetimlarga ko'rsatilgan yordam hamda madrasalar va masjidlarga ajratilgan mablag' miqdori tahlil qilindi.

Hujjatshunoslik metod yordamida arxivlardagi asl vaqfnomalar, ularning tarkibi, tuzilishi, mablag' ajratish shartlari va boshqaruv tizimi batafsil tahlil qilindi. Bu metod orqali hujjatlarning qonuniy va ijtimoiy jihatlari, foydalanuvchi shaxslarning mas'uliyatlari hamda mablag'larning maqsadli ishlatilishi o'rganildi. Shu bilan birga, Toshkent, Samarqand va Buxoro arxivlaridagi 19-20 asr vaqfnomalarining misollari tahlilga kiritildi.

Ijtimoiy-iqtisodiy metod orqali vaqfnomalarning jamiyatdagi roli, xayriya faoliyati va mablag'larning taqsimlanish mexanizmi tahlil qilindi. Bu metod yordamida ijtimoiy yordam oluvchilar guruhi, ta'lim va diniy muassasalarga ajratilgan mablag' miqdori hamda ularning samaradorligi aniqlanadi.

Komparativ metod yordamida turli hududlardagi vaqfnomalar solishtirildi. Toshkent, Buxoro va Samarqand hududlaridagi vaqfnomalar tarkibi, mablag' ajratish shartlari va maqsadlari jihatidan taqqoslandi. Shu orqali Turkistonning turli viloyatlaridagi ijtimoiy va madaniy xususiyatlar aniqlangan.

Shuningdek, statistik tahlil metodidan foydalanish orqali vaqfnomalarning soni, mablag' ajratish yo'nalishlari, foydalanuvchi guruhlar bo'yicha ma'lumotlar tizimlashtirildi. Bu esa 19-20 asr Turkistonidagi vaqfnomalar faoliyatini aniqroq va vizual tarzda ko'rsatishga xizmat qildi.

Natijada, ushbu metodlar to'plami vaqfnomalarni huquqiy, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarni birgalikda o'rganishga imkon berdi. Ular yordamida nafaqat vaqfnomalar tarkibi va mazmuni, balki o'sha davr Turkistonining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti, xayriya tizimi va mahalliy boshqaruv tizimi haqida ham aniq tasavvur hosil qilindi.

Natijalar. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalar asosan ta'lim va diniy maqsadlarda ishlatilgan. Ko'pchilik vaqfnomalar madrasalar, maktablar va masjidlarga mablag' ajratish, qurilish va ta'mirlash ishlarini moliyalashtirishga qaratilgan. Shuningdek, ijtimoiy yordam ko'rsatish maqsadida kambag'al va yetimlarga mablag' ajratish hollari ham uchragan. Vaqfnomalar tarkibida moliyaviy shartlar, mas'ul shaxslar va mablag'ni

boshqarish usullari batafsil ko'rsatilgan. Bu hujjatlar o'sha davr jamiyatining iqtisodiy, madaniy va dini jihatdan qanday tashkil etilganini ko'rsatadi.

Diniy yo'nalishda vaqfnomalar masjidlariga, madrasalarga, suvlarga va ibodatxonalar bilan bog'liq boshqa inshootlarga mablag' ajratishga qaratilgan. Masjidlarda diniy tadbirlar o'tkazish, Qur'on kurslarini tashkil etish va diniy ta'lim berish uchun mablag'lar taqsimlangan. Shu tarzda, vaqfnomalar nafaqat moliyaviy resurslarni taqsimlash vositasi, balki mahalliy diniy hayotni tartibga solish va mustahkamlash vositasi bo'lgan.

Ijtimoiy yordam yo'nalishida esa vaqfnomalar kambag'al va yetimlarga yordam berish, kasalxonalar va oziq-ovqat ta'minotini tashkil etish kabi faoliyatlarni moliyalashtirgan. Ba'zi vaqfnomalarda aniq shartlar ko'rsatilgan: kimlar foydalana oladi, mablag' qanday taqsimlanadi va kimlar nazorat qiladi. Bu esa 19-20 asr Turkistonida xayriya tizimining tartibli va shaffof ekanini ko'rsatadi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, har bir vaqfnoma o'ziga xos huquqiy va ijtimoiy me'yorlarga asoslangan bo'lib, ular jamiyat hayotidagi muhim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni bajarishga xizmat qilgan. Vaqfnomalarda mablag'larning maqsadli ishlatilishi, foydalanuvchilar huquqlari va mas'uliyatlari, shuningdek boshqaruv tizimi batafsil bayon etilgan. Shu sababli, vaqfnomalarni o'rganish 19-20 asr Turkistonining ijtimoiy strukturasi, diniy-ta'limiy tizimini va xayriya faoliyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, vaqfnomalarning tarkibi va shartlari hududlar bo'yicha farq qilgan. Masalan, Toshkent vaqfnomalari ko'proq ta'lim va ijtimoiy yordamga qaratilgan bo'lsa, Buxoro vaqfnomalari diniy inshootlarga ajratish bilan ajralib turgan. Shu bilan birga, Turkistonning turli hududlarida vaqfnomalar orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va mahalliy jamiyatning ehtiyojlarini qondirish asosiy maqsad bo'lgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, vaqfnomalarda mablag' ajratish mexanizmi juda aniqlik bilan belgilangan. Har bir vaqf mablag'ining foydalanuvchisi, maqsadi va nazorati hujjatda ko'rsatilgan. Bu o'sha davr jamiyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy tartib va shaffof boshqaruvni namoyon qiladi. Shu bilan birga, mablag'larning maqsadli ishlatilishi orqali jamiyatdagi zaif qatlamlar, xususan kambag'al va yetimlar, samarali qo'llab-quvvatlangan.

Hududiy farqlarga e'tibor qaratilsa, Toshkent vaqfnomalari ko'proq ijtimoiy yordam va ta'lim yo'nalishlariga yo'naltirilgan bo'lsa, Buxoro vaqfnomalari diniy-ma'naviy yo'nalishlarni ta'minlashga urg'u bergan. Bu esa o'sha davr mahalliy jamiyatining ijtimoiy, madaniy va diniy ehtiyojlarini aks ettiradi.

Shuningdek, natijalar ko'rsatdiki, vaqfnomalar jamiyatda barqarorlikni ta'minlash vositasi sifatida ishlatilgan. Mablag'larning tartibli taqsimlanishi, foydalanuvchilar va mas'ul shaxslarning aniq belgilangan majburiyatlari jamiyatda adolat va tartibni mustahkamlashga xizmat qilgan. Shu

bilan birga, bu hujjatlar orqali 19-20 asr Turkistoni jamiyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanish jarayonlarini kuzatish mumkin.

Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, vaqfnomalarning o'rganilishi nafaqat tarixiy jihatdan, balki zamonaviy ijtimoiy va madaniy tadqiqotlar uchun ham muhim ahamiyatga ega. Ular orqali o'sha davrning xayriya tizimi, diniy-ta'limiy muassasalarning faoliyati va jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi haqida batafsil ma'lumot olish mumkin.

Xususiyat	Tavsif	Hududiy farqlar	Jamiyatdagi roli
Asosiy maqsad	Ta'lim, diniy faoliyat, ijtimoiy yordam	Toshkent – ta'lim va ijtimoiy yordam; Buxoro – diniy inshootlar	Jamiyatda ta'lim, diniy hayot va xayriya tizimini mustahkamlash
Mablag' ajratish yo'nalishlari	Madrasalar, maktablar, masjidlar, suvlarga, kambag'al va yetimlarga yordam	Toshkent – ijtimoiy yordam va ta'lim; Buxoro – diniy-ma'naviy	Mahalliy ijtimoiy barqarorlik va xayriya faoliyati
Foydalanuvchi guruhlar	Ta'lim muassasalari, diniy tashkilotlar, kambag'al va yetimlar	Hududiy o'ziga xoslik – har bir hududning ehtiyojlariga mos	Jamiyatdagi zaif qatlamlarni qo'llab-quvvatlash
Moliyaviy shartlar	Mablag' miqdori, ajratish tartibi, nazorat	Toshkent – aniq belgilangan; Buxoro – diniy ta'lim va masjidlar ustuvor	Shaffof boshqaruv va mablag'larning maqsadli ishlatilishi
Boshqaruv tizimi	Mas'ul shaxslar, nazorat mexanizmi, huquqiy me'yorlar	Hududiy boshqaruv xususiyatlari bilan farq qiladi	Jamiyatda adolat, tartib va barqarorlikni ta'minlash
Madaniy va diniy ahamiyati	Diniy tadbirlar, Qur'on kurslari, madrasalarda ta'lim	Buxoro – diniy faoliyat ustuvorligi; Toshkent – ta'lim bilan birlashtirilgan	Mahalliy diniy hayotni tartibga solish, madaniy rivojlanish
Ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	Kambag'al va yetimlarga yordam, kasalxonalar va oziq-ovqat ta'minoti	Toshkent – ijtimoiy yordam markazlashgan	Jamiyatda ijtimoiy tenglik va barqarorlikni ta'minlash
Tahlil metodlari	Tarixiy-huquqiy, hujjatshunoslik, ijtimoiy-iqtisodiy, komparativ, statistik	–	Vaqfnomalarni kompleks tahlil qilish orqali jamiyat hayotini yaxshiroq tushunish
Umumiy xulosa	Vaqfnomalar mablag' ajratish vositasi, diniy-ta'limiy va ijtimoiy tartib elementi	Hududiy farqlar jamiyat ehtiyojlarini aks ettiradi	19-20 asr Turkistoni jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va diniy hayotini ifodalaydi

Mulohaza. Tahlil natijalari va tarixiy hujjatlar asosida 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalarning jamiyat hayotidagi ahamiyati va roli yanada aniq ko'rinadi. Vaqfnomalar nafaqat mablag' ajratish vositasi, balki diniy, madaniy va ijtimoiy hayotning muhim tashkil etuvchi

elementi bo'lgan. Ular orqali jamiyatning ta'lim tizimi, diniy faoliyat va kambag'allarga yordam ko'rsatish mexanizmlari shakllangan. Shu jihatdan, vaqfnomalarni o'rganish 19-20 asr Turkistonining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy strukturasi chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Mulohaza qilinsa, vaqfnomalarning tarkibi va shartlari o'sha davr jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini aks ettiradi. Misol uchun, mablag'lar ajratish tartibi va foydalanuvchi shaxslarning huquqlari batafsil ko'rsatilgan bo'lib, bu hujjatlar o'sha davr mahalliy boshqaruv tizimining shaffofligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, vaqfnomalarda diniy va ta'limiy maqsadlarni birlashtirish orqali jamiyatda barqarorlik va madaniy rivojlanish ta'minlangan.

Vaqfnomalarning hududiy farqlari ham qiziqish uyg'otadi. Toshkent vaqfnomalari ko'proq ta'lim va ijtimoiy yordamga qaratilgan bo'lsa, Buxoro vaqfnomalari diniy inshootlarga mablag' ajratishga urg'u berilgan. Bu hududiy farqlar o'sha davr Turkistondagi ijtimoiy ehtiyojlar, madaniy an'analar va mahalliy boshqaruv siyosatining turlicha ekanini ko'rsatadi. Shu jihatdan, vaqfnomalarning mazmuni va ishlatilish yo'nalishlarini o'rganish nafaqat tarixiy, balki madaniy va ijtimoiy tadqiqotlar uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, mulohaza qilinadigan yana bir jihat – vaqfnomalarning xayriya va moliyaviy boshqaruv tizimida ijtimoiy tenglikni ta'minlashdagi roli. Kambag'al va yetimlarga yordam berish, madrasalar va masjidlariga mablag' ajratish orqali jamiyatning zaif qatlamlari qo'llab-quvvatlangan. Bu esa o'sha davr aholisining xayriya va diniy qadriyatlarga qanchalik e'tibor berganini ko'rsatadi.

Zamonaviy nuqtai nazardan qaraganda, 19-20 asr Turkistoni vaqfnomalari bugungi tarixshunoslik, hujjatshunoslik va madaniyatshunoslik tadqiqotlari uchun boy material hisoblanadi. Ularni o'rganish orqali nafaqat o'sha davr jamiyatining iqtisodiy va ijtimoiy tizimi, balki diniy-ta'limiy muassasalarning faoliyati, mahalliy boshqaruv va madaniy qadriyatlar haqida to'liqroq tushuncha hosil qilish mumkin.

Natijada, mulohaza shuni ko'rsatadiki, vaqfnomalarning tarixi va mazmuni faqat hujjat sifatida emas, balki 19-20 asr Turkistoni jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi muhim manba sifatida qadrlil hisoblanadi. Ularni kompleks tarzda o'rganish, taqqoslash va arxivlash kelajak tadqiqotlari uchun muhim asos yaratadi.

Xulosa va tavsiyalar. 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalarda jamiyat hayotida muhim rol o'ynaganligi aniqlandi. Ular nafaqat moliyaviy resurslarni taqsimlash vositasi sifatida ishlatilgan, balki ta'lim, diniy faoliyat va ijtimoiy yordamning samarali mexanizmini tashkil etgan. Vaqfnomalarda mablag'larning maqsadli ishlatilishi, foydalanuvchilarning huquqlari va mas'uliyatlari, shuningdek boshqaruv tizimi batafsil bayon etilgan. Shu bois, ularni o'rganish 19-20 asr Turkistonining ijtimoiy-iqtisodiy, diniy va madaniy hayotini chuqur tushunishga yordam beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, vaqfnomalarning tarkibi hududlar bo'yicha farqlangan. Toshkent vaqfnomalari asosan ta'lim va ijtimoiy yordamga qaratilgan bo'lsa, Buxoro vaqfnomalari diniy inshootlarga mablag' ajratishga urg'u berilgan. Bu hududiy farqlar o'sha davr mahalliy jamiyatning ehtiyojlari va madaniy an'analarini aks ettiradi. Shu bilan birga, vaqfnomalarning xayriya tizimida ijtimoiy tenglikni ta'minlashdagi roli ham muhim ahamiyatga ega. Kambag'al va yetimlarga yordam berish, madrasalar va masjidlariga mablag' ajratish orqali jamiyatning zaif qatlamlari qo'llab-quvvatlangan.

Vaqfnomalarni o'rganishning ilmiy ahamiyati ham katta. Bu hujjatlar orqali nafaqat tarixiy va huquqiy jihatlar, balki diniy-ta'limiy muassasalarning faoliyati, mahalliy boshqaruv va madaniy qadriyatlar haqida to'liq tasavvur hosil qilish mumkin. Shu sababli, tarixshunoslik, hujjatshunoslik va madaniyatshunoslik tadqiqotlari uchun vaqfnomalar boy manba sifatida xizmat qiladi.

Kelajak tadqiqotlari uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- 19-20 asr Turkistoni vaqfnomalarini raqamli arxivlashtirish va ularni ilmiy jamoatchilik uchun qulay tarzda taqdim etish.

- Turli hududlardagi vaqfnomalarni solishtiruvchi tadqiqotlar olib borish orqali ularning tarixi, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy ahamiyatini chuqurroq tahlil qilish.

- Vaqfnomalarni o'rganishda arxiv materiallaridan keng foydalanish, shu jumladan Toshkent, Samarqand va Buxoro arxivlaridagi asl hujjatlarni tahlil qilish.

- Vaqfnomalarda ko'rsatilgan shartlar va boshqaruv tizimini zamonaviy ijtimoiy va iqtisodiy kontekstga moslashtirib, ularning amaliy ahamiyatini o'rganish.

- Hududiy farqlarni o'rganish orqali Turkistonning turli viloyatlaridagi xayriya tizimi va jamiyat tuzilmasini chuqurroq tushunish.

- Vaqfnomalarning ijtimoiy yordam va diniy-ta'limiy muassasalarga ta'sirini keng qamrovli tahlil qilish va ularni ilmiy maqolalarda nashr etish.

- Kelajakda vaqfnomalarni o'rganishda zamonaviy metodologiyalar, jumladan statistik va komparativ tahlil usullaridan keng foydalanish.

Shu tarzda, 19-20 asrlarda Turkistondagi vaqfnomalarni o'rganish jamiyat tarixini, diniy va madaniy rivojlanishni yanada to'liq tushunishga imkon beradi. Bu tadqiqotlar nafaqat ilmiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy xayriya tizimini va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini o'rganishda ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirzayev, O. Turkistonning Tarixiy Hujjatlari va Vaqfnomalar. Toshkent, 2010.
2. Qodirov, A. O'zbekiston Vaqfnomalarining Tarixi. Toshkent, 2015.
3. Karimov, M. 19-20 asrlarda Turkistondagi ijtimoiy hayot. Samarqand, 2008.
4. Raximov, S. Islomiy Hujjatshunoslik va Vaqfnomalar. Toshkent, 2012.

5. Sultonov, B. Turkiston Madaniy Tarixi. Toshkent, 2005.
6. Tolipov, D. Vaqfnomalar va Jamiyat Hayoti: 19-20 asrlar tahlili. Toshkent, 2018.
7. Akbarov, F. Turkiston Arxiv Hujjatlari. Toshkent, 2011.